

Нагорна А. О.,

курсант навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
Степанова Г. М.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОШИРЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Якісні перетворення у характері правових відносин зокрема та суспільного життя загалом вимагають відповідних структурних перетворень у законодавстві та системі судоустрою. Зміна парадигми соціально-економічного розвитку, а також утвердження принципів громадянського суспільства вимагають переосмислення всієї системи державної влади задля ефективного забезпечення прав людини та громадянина. Паралельно з цим розвиваються нові для правової системи України інститути примирення, які за своїм змістом виступають в якості елементів правової культури, забезпечення прав громадян на справедливий судовий розгляд, передбачений Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, обумовлюють і формують такі інститути альтернативного вирішення спорів як відновне правосуддя.

Згідно з концепцією реформування кримінальної юстиції України, «відновне правосуддя – це форма правосуддя, основною метою якої є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином або кримінальним (підсудним) проступком» [1]. Перевагами відновного правосуддя для держави та суспільства є: вирішення спорів шляхом активного залучення сторін конфлікту; врахування інтересів усіх сторін спору; створення можливості проведення діалогу між правопорушником та потерпілим, що перетворює боротьбу між ними у співпрацю з вирішення спору без суперництва; сприяння розвитку у правопорушника почуття відповідальності для подальшого виправлення та ресоціалізації, а також недопущення повторного вчинення ним правопорушень; можливість швидкого й реального відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; зменшення напруги в суспільстві; виховування співчуття та гуманістичних цінностей в

суспільстві; часткове звільнення правоохоронних та судових органів від перевантаження провадженнями щодо проступків та нетяжких злочинів; збереження державного бюджету та часу працівників сфери юстиції, зменшення кількості кримінальних покарань тощо.

Сучасне українське кримінальне судочинство у більшості своїй складається з каральних підходів реагування на кримінальні правопорушення. При цьому більшість з них ніяк в подальшому не вплине на життя потерпілої особи. Правопорушники, як правило, не відшкодовують завдані потерпілому збитки в рамках кримінального провадження. Найбільш наближеною до відновного правосуддя є угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Проте угода про примирення не полягає в обов'язковій ресоціалізації правопорушника, у проведенні виховних робіт з ним, а також не передбачає обов'язкове звільнення його від кримінальної відповідальності. Тож, при укладанні такої угоди не можна гарантувати, що в подальшому особа стане на шлях виправлення та ніколи більше не вчинить кримінального правопорушення. До того ж «сучасні міжнародна і європейська концепції захисту прав людини тяжіють до тенденції відмови від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити як права осіб, які його вчинили, так і потерпілих. Тому світова, зокрема європейська, спільнота давно почали закріплювати новий підхід до кримінального процесу, який реалізується саме через концепцію відновного правосуддя» [2].

Що ж таке медіація як одна з форм відновного правосуддя? У Законі України «Про медіацію» визначено, що «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [3].

Як нами було зазначено раніше, традиційна модель українського законодавства на рівні сучасного розвитку суспільства є застарілою та не завжди відповідає вимогам щодо гуманного відношення не тільки до правопорушників, але й до самих потерпілих. Дуже часто постраждалі особи залишаються без відповідей на питання чому й як саме було скоєне правопорушення, яка причина, як надалі склалося життя їх кривдника, чи став він на шлях виправлення тощо. Окрім того, навіть якщо суд призначить відшкодування моральної шкоди потерпілій особі, це не буде автоматично означати її

психологічне зцілення – вона може відчувати втрату контролю над своїм життям, буде постійно остерегатися повторного вчинення щодо неї правопорушення, що в подальшому може розвинути до марення чи іншого психологічного захворювання. Саме тому так важливо приділяти увагу саме відновленню їх прав, інтересів, майна та можливостей. Правопорушник, таким чином «вибачаючись» перед постраждалою особою, бере на себе всю відповідальність за вчинене ним протиправне діяння, знімаючи тим самим вину з самою потерпілою особою, що в подальшому допомагає їй оговтатися від пережитого.

Ще однією проблемою, яка потребує якнайскорішого вирішення, «як зазначив директор Директорату правосуддя та кримінальної юстиції Олександр Олійник, в умовах дефіциту суддівських кадрів є усталена традиція українців звертатися за будь-якого спору до суду призвела до перевантаженості цих установ, що, у свою чергу, негативно вплинуло на оперативність та якість розгляду справ, а також на кількість неvirішених судових справ. Так, наприклад, лише у 2020 році при кількості суддів 4991, до місцевих та апеляційних судів надійшло на розгляд майже 3 675 900 справ і матеріалів. За перше півріччя 2021 року ситуація з кадрами дещо покращилась, проте й досі вакантними залишаються 1977 суддівських посад. Найкращою ж альтернативою покращення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди, за його словами, є застосування інших способів вирішення спорів, зокрема, процедури медіації» [4]. Треба також наголосити, що таку саму проблему мали й суди у США в 1976 році, до впровадження інституту медіації. Крім надто тривалої процедури розгляду справ, що зменшувала кількість virішених спорів, шляхом запровадження медіації було розв'язано такі проблеми, як надмірна формалізація процедур virішення конфліктів і зменшення судових витрат.

Необхідно акцентувати й на важливості зменшення рівня завантаженості правоохоронних органів і суду дрібними справами, коли конфлікт може бути врегульовано поза судом, аби звільнити час для розгляду військових злочинів, що були вчинені російськими окупантами на сході України в період з березня 2014 року, а також з початку ведення широкомасштабної війни на всій території України.

Аби звільнити час для розслідування та розгляду цих кримінальних проваджень, на нашу думку, необхідно розширити сферу застосування медіації, зокрема й у кримінальному

судочинстві. Також позитивним було б запровадження не тільки ідеї медіації як підходу до альтернативного вирішення конфліктів, а й запозичення досвіду та напрацювань інших країн. Наприклад, «проведення медіації в Англії, Німеччині, Польщі та Словенії не обмежується ступенем тяжкості злочину, але, залежно від цього критерію, може мати різні правові наслідки (закриття кримінальної справи, звільнення від відповідальності або покарання, врахування як пом'якшуючої обставини), а право приймати рішення щодо застосування медіації мають поліція, прокуратура, суд із врахуванням обставин справи та ряду критеріїв, а сторони кримінально-правового конфлікту (потерпілий, обвинувачений, підсудний) мають бути поінформовані про можливість участі в цій процедурі» [5]. Поширеною також є практика застосування в США обов'язкової (тобто примусової) медіації.

Список використаних джерел

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Затв. Указом Президента України від 08.04.2008. № 311/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 27. С. 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

2. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми. Міністерство юстиції України : URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nerovnolitnimi>.

3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

4. Олександр Олійник: Медіація – найкраща альтернатива покращення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди. Міністерство Юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/oleksandr-oliynik-mediatsiya-naykrascha-alternativa-pokraschennya-dostupu-do-pravosuddya-ta-zmenschennya-navantajennya-na-sudi>.

5. Микитин Ю.І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні. Докторська дисертація, Київ. 2010. С. 176–200. URL: <http://surl.li/dqbst>.